

2° Mekân «lieu» ilgiçleri ki, aynı mefhumları bildirirler;

3° Sebep «cause» ilgiçleri;

4° Doğruluk ve yöneliş «direction» ilgiçleri;

5° Ayrıklık «exception» ilgiçleri.

Zaman ve mekân ilgiçleri hakikatte ilgiç olarak kullanılan zaman ve mekân katmaç (zarf)larıdır.

Bir takım *mekân* katmaçları (*beri* § 912; eski osmanlıca'da *ileri* § 910) sadece mekân ilgiçleri olarak değil, zaman ilgiçleri olarak ta kullanılabilirler.

I. MEF'ÜL-ÜN 'ANH YEDIŞLEYEN ZAMAN İLGIÇLERİ.

اول

910. Zaman - katmaç ilgiçi olan اول *evvel* «avant» (Mk. § 401).

MI.: بوندن اول *bun-dan evvel* (A.U.E) «avant toute chose».

هر شیدن اول *her şey-den evvel* «avant toute chose».

Bunun edebî dilde şu mânadaşları vardır: اقدم *ağdem* [1] مقدم *mu-kaddem*, مقدمه *mukaddem-ce*.

Yine mk. içinde cemî ve mefulün fih alâmeti bulunan daha çözümlenişli «analytique: *mukaddem-ler-de* tabirini:

بوندن براقچ یوز سنه مقدمه *bun-dan bir kaç yüz sene mukaddem-ler-de* (A.U.E) «avant quelques centaines d'années» (*Cevdet Tar.*, II. s. 253).

Yine mk. şu daha seyrek kullanılır tabiri:

بوندن سابق *bun-dan sâbık* (A.U.E) «avant cela, précédement» (Rouen, No. 1052 yazmaları, yap. 50 V°).

Bu Arapça kelimeler eski Osmanlıca'da kullanılır olan şöyle bir miktar öz Türkçe katmaç - ilgiçlerin yerini tutmuştur:

اول *ön* (mk. § 389) veya اولکه *ön-ce*:

چوکیدى جمله دن اولك راه دینه *cü gir-di cümle-den ön rāh-ı dīn-e*

جمله دن اولك كیره یینه *cinān-a cümle-den ön gir-e yine*

(*Ebū Bekir*) mademki her kesten önce din yoluna girdi, yine her kesten önce cennete girecek (A.U.E) (MEHEMET BEN RECEB, *Neuhat-ül-'uşşāk*, s. 8) «comme il (Abou Bekr) est entré avant tout le monde dans la voie de la religion, il entrera avant tout le monde au paradis».

اولکدن ، اولکدین ، اولکدن *ön-din ön-dün*, (bundan evvelki kelimenin eskimsek şekilli mefulün-anh alâmetlisi; mk. § 245, İhtar 2); Viguier (s. 200) e göre *öy-dün*:

اندن اولکدن *an-dan ön-din* (A.U.E) «avant lui» (1426 yılı yazmaları, yap. 79);

[1] Müellif bunu *eğdem* suretiyle de gösteriyorsa da, bu türlü söyleniş çok şüphelidir. A.U.E

سز دن اكدنكز *siz-den ön-din-ki-ler* (A.U.E) «ceux d'avant vous» *Aynı eser*, yap. 195); mk. Bibl. nat. yazmaları No. 87, yap. V°.

اوکوردن *ön-ür* (A.U.E) ve mefulün anı ile اکردن *ön-ür-den* (A.U.E):

دوکلندن اکردن امیرالمؤمنین *dükel-in-den ön-ür-den emir-ül-mü'minin* hepsinden önce(den) müminlerin emiri (A.U.E) «avant tous, le prince des Croyants» (1426 yılı yazmaları, yap. 39 V°).

اوکوردی *ön-ür-dü*:

امامدن اوکوردی رکوعه ایخک *imam-dan ön-ür-dü rukā'-a in-mek* «s'agenouiller avant l'Imam» (*Res. B.*, s. 78);

کدوک شهرندن اوکوردو وارپ *G'edük şehr-in-den ön-ür-dü var-ub* (A.U.E) «allant en avant de la ville de G'edük» (HOOTSMA, *Recueil de textes relatif à l'histoire des Seldjucides*, - Selçuklular tarihine ait metinler mecmuası (A.U.E) III, s. 155, 1.10).

بورون *bur-un* evvel, önce (A.U.E), belki (yüzün ön «antérieur» kısmı) mânasındaki *burun* «nez» kelimesinin aynı ki, [1] çağatayca'da görülmektedir:

آن دین بورون *an-dın bur-un* (A.U.E) (NEVĀİ, *Tar. Mul. Ac.*, s. 43); mk. بورونقی *burun-ğı* (A.U.E), ve بوروناقی *burun-a-ğı* önceki (A.U.E) «celui d'avant».

Aynı minadaki *ileri* (§ 379) katmaç da asıl önde «devant» demek olup aynı mânada kullanılırdı:

اولمدن ایلر [2] توبه کلسا *öl-üm-den il-er-ü tevbe kıls-a* ölümden önce tövbe kılma (A.U.E) «s'il fait acte de repentir avant la mort» (1426 yazmaları, yap., 220 V°).

Mk. ایلرو زمانده *ilerü zaman-da* (A.U.E) mk. *evvel zamanda*, KUNOS *Ada kale*, s. 4) «dans les temps passés»; ve şöyle izafet «mülkiyet» lâhikasıyle (§ 373, İhtar):

عادندن ایلروسى *'âdet-in-den ilerü-sü* (A.U.E) «ce qui arrive avant le moment habituel» (*Ris. B.*, s. 84);

Mk. Azerce'de aynı mânada (ve aktarım «mêtathèse» li olarak) ایرلو *irelü* (A.U.E):

ایکی ایلی بوندن ایرلو کورک سکا طوی اولایدی *iki il bun-dan irelü g'erek saña toy ol-a-ydı* bundan iki yıl ileri (önce) sana düğün olmak (yapılmak) gerekdi (A.U.E) «les noces auraient dû être fêtées il y a deux ans» (FETH. AŞI., *Komedya*, s. 28).

Ulaklık gérondif tabirlerle aynı ilgiçlerin kullanılışı hakkında bk. § 1420, 2°).

911. صوکره صوکره *so'nra, so'ra* (bk. § 397 ve 396) «après» katmaç-İlgici evvelki bendde söylenilen edatların mânaca zıddı olur:

[1] Yüzdeki (burun), çehrenin önüne çıkmış kısmı olmak münasebetiyle müellif, (önce, evvel) mânasında Çağatayca'da kullanılan *burun* ilgisinin de aynı kelimedenden alınmış olduğunu söylemek istiyor ki, bu fikrine biz ortak olamıyoruz:

Fikrimizce çehredeki *burun* kelimesi: kokmak, koku veya buğu yükselip yayılmak (fovh, tedavvu', tebahhur) mânasında *bur-mak* (D.L.T, II, 266, 13 - 15) mastarından türemiş olup, kokuya mensup, «koklama vasıtası» demektir.

Asıl öne mensup mânasında olması lâzım gelen «önce, evvel anlamlı ilgiç ise, «önde, ileride olan» mânasında sayıların ilki: *bir* (ve şark, şimal lehçelerinde: *bırır*; Ykl. lâtince: *primus*,) dir ki, bundan *bur-un* (ileriye, öne ait, mensup) kelimesi türetilmiştir. (İleriye gitmek mânasındaki *bur-mak* taki *bur* kökü de aynı *bir* (*bırır*)'ın bir çeşidi olsa gerek. A.U.E

[2] Metinde ر harfinin üzerinde ötrü ü harekesi var. A.U.E

MI.: سز دن سوکړه *siz-den soñra* «après vous» (Fransızca'da olduğu gibi, nezaket tabiri);
 بون دن سوکړه *bun-dan soñra* bundan böyle «désormais»;
 شیم دن سوکړه *şim-den (= şimdi-den) soñra* «désormais».
 (Azaltımlı «diminutif» mânasıyle) *sonra-ca* da denir,

MI.: ساعت اون دنصکرجه باب عالی به عودت ایلدی *sa'at on dan soñra-ca Bab-ı 'ālī-ye 'avdet eyle-di* (A.U.E) (*Cevdet Tar.* I. 249) «il retourna à la Sublime Porte (peu) après 10 heures.

Yine mk. azaltımlı lâhikayı, izafet «mülkiyet» lâhikasını ve mef'ulün ileyh sondalığını havi olan *سونرا-چیڭ-یم-ا* *sonra-çığ-ım-a* tabirini. mk. § 517 *zeyil*.

Osmanlıca'da yalnız sonuncu «dernier» mânasını bildiren *son* kelimesi Çağatayca'da aynı suretle kullanılır:

ان دن سونک *an-dın soñ* ondan sonra (A.U.E) (NEVAL, *Tar. Mul. Ac.* s. 55).

Önünde «devant» demek olan *ileri* kelimesi önce «avant» mânasını ifade edebildiği gibi, bunun tersadı olan *g'eri* «arrière» kelimesi de (nadir olarak) sonra «après» mânasına da alınabilir:

شیم دن گرو *şim-den gerü* (A.U.E) «désormais» (1426 yılı yazmaları, yap. 72 V°).

g'eri kelimesi Orkhon kitabelerinde (Radloff da K, Thomson da IE, I 29 ve 34) sonra «après» demek olan *kisrā* kelimesine yaklaştırılabilir.

(beri ilgici için, bk. § 912).

2. MEF'UL-ÜN 'ANH YEDIŞLEYEN MEKÂN İLGIÇLERİ.

912. Mef'ulün ileyhi yedişleyen *karşı* kelimesinden maada 379 uncu bendde gösterilen bütün mekân katmaç (zarf) ları mef'ulün anı yedişleyen mekân ilgiçleri hizmetini görebilirler:

dışarı [1] «hors de».

MI.: طیشاری چیقق (اوطدن) قاپودن *kapu-dan* [2] (*oda-dan*) *dışarı* çık-mak «sortir dehors»;

حاشا سوزم طلاواندن طیشاری *hāşā söz-üm tavan-dan dışarı* «sauf votre respect» (keli. keli.: «ma parole soit hors le plafond de la maison» [HUS. RAHMI, *Metres*, s. 463] (halk ağzı), mk. § 472, *sonlarda*.

[1] Müellif ahenksiz *dışarı* suretini de veriyorsa da, böylesi yoktur. A.U.E

[2] *kapu* söylenişleri son devir Osmanlıca'sında *kapı* suretinde söylenirdi. A.U.E

Eski Osmanlıca'da aynı mânada olmak üzere *طاشره* *daş-ra* (§ 896) kelimesi kullanılırdı :

حدوددن طاشره *hudud-dan daş-ra* (A.U.E) «hors les frontières».

Mk. Çağatayca'da :

تاشقاری تصوردين *tasavvur-dan taşqarı* (A.U.E) «qui dépasse toute imagination» (NEVAL, *Muh. Lug.*, s. 2).

Aşağıki ifadede *dışarı* kelimesi mutlak (mücerret) haletiyle kullanılır :

kapu dışarı [1] def etmek veya *kapu dışarıya [1] defetmek* «mettre quelqu' un à la porte» (HUSSEIN RÂHMİ, *Mètres*, s. 716 ve 97).

içeri «dans..., au dedans de...»

Ml. : *قاپودن (اوطه دن) ایچری کیرمک* *kapudan (oda-dan) içeri gir-mek* «entrer par la porte (dans la chambre)».

(MENİNSKI, *Lexicon* *ایچرو* kelimesinde bk. daha başka misallere).

Eski Osmanlıca'da (nadir olarak) *çerü* suretindeki kısaltmış şekilde biliniyordu, fakat bu tutunmamıştır :

بیر کیمسه نیک قاپوسى پاریندن یا بر دلکدن چرو باتق *bir kimse-niñ kapu-su yar-ığ-ın-dan ya bir del-ik-den çerü bak-mak* (A.U.E) «regarder par l'entrebaillement de la porte de quelqu' un ou par un trou» (*Ris. B.*, s. 40).

Mk. *Aynı eser*, s. 67 : *چرودن* *çerü-den* «de l'interieur».

yokarı ve tersadı *aşağı* :

Ml. : *بوندن یوقاری (اشاغی)* *bun-dan yokarı (aşağı)* «audessus (au dessous) de cette chose»;

ileri ve tersadı *g'eri* :

بوندن ایلری (کری) *bun-dan ileri (g'eri)* «en avant (en arrière) de cette chose».

beri : *بری* *beri* (veya : *برو* *berü* edatı katmac (zarf) olarak fr. «en deçà» mânasında olup, mekân veya zaman ilgici olarak (mef'ulün ileyhi yedişleyen *qadar* ın zıddı olmak üzere) Fransızca «depuis» mânasiyle kullanılır. Bazan da zaman veya mesafe hakkında sarîh ve kat'i bir kavramı olmadan başlayış fikrini bildirir.

Ml. : *ایکی عصردن بری* *iki 'asırdan beri* «depuis deux siècles» (mk. § 1411);

üte-den beri «depuis longtemps».

هپ هلاک اولر... هپ هلاک اولوردی تا شول دیوار توغنداشی [2] سرچدن برمی *di ta şol, duvar kovuğ-un-da-ğı serçe-den berü-si* (A.U.E) «ils périssaient tous à commen-

[1,1] Tabir *kapu dışarı etmek* suretinde olup *dışarıya* burada hiç kullanılmaz, ve arada (defi) kelimesinin söylenmesine de çoğu zaman lüzum görülmez. A.U.E

[2] Metindeki bu arap harfli kelimelerin son ikisi harekelidir. A.U.E

cer par le moineau caché dans le creux du mur» (1426 yılı yazmaları, ysp. 177 V°). [(bu kelimedeki: A.U.E) izafet lâhikası اول o-*lar* kelimesinin merci alâmeti rolünü görüyor; mk. § 873, İhtar.]

Mef'ulün-ileyh + *kadar* la tamamlanan tabirlerde mef'ulün-anh yeter:

Ml.: *küçük-den büyüğe kadar* «des grands aux petits».

Mef'ulün-anhdan sonra *tut-da, tut-uñuz-da* (*tut-mak* «prendre, tenir» mastarının cemi siygaları) kelimeleri de getirilebilir.

Ml.: *nāne lōkman ruḥ-un-dan tut-uñuz-da her nevi kordiyal şişe-ler-i* (A.U.E) «toutes sortes de bouteilles de cordial à commencer par le menthe et l'éther» (HÖS. RAḤMI, *Metres*, s. 880). Mk. s. 611, aşağısı.

öte «au delà» (evvelkiye zıd bir mânada) kelimesiyle onun mânadaşı olan *añarı* (eski Osm.) ki, şark lehçelerinde *narı, arı* suretlerini almış bulunuyor. Mk. § 906, ve § 1338.

Ml.: *or-dan öte* «au delà»;

on-dan öte-si dā'ire-i vazife ḥāric-in-de-dir «le surplus ne constitue plus un devoir (keli keli: hors du cercle du devoir» (A.U.E) (izafet lâhikasıyla, § 873, İhtar) [*Tanın* 17 tammuz 1910].

Mk. öteki lehçeleri:

ser-ḥadd-den ötā-ye geç-üb (A.U.E) «passant de l'autre côté de la frontière» (FETH. AḤ, *Komediyalar*, s. 211) [*öte* ile yapılan tabir mef'ulün ileyh alâmetini alır];

orta-sın-dan añarı g'eç-ür-me-yüb (A.U.E) «ne le laissant pas dépasser le milieu» (*Hul. Şāhî*, yap. 18);

Amu suyu-dın narı-nt añ-a masellem tut-ub (A.U.E) «lui abandonnant (le pays) au delà du fleuve Amon - Derya» (NEVAL, *Tar. Mul. Ac.*) [*narı* ile yapılan ifade mef'ulün-bih alâmetini alır]. Mk. § 906.

İHTAR. — 389 uncu ve 390 inci bendlerde sayılan kelimelerden bir takımı mef'ulü anlılî mekân ilgiçleri olarak da kullanılabilirler:

bizden uzak «loin de nous».

3. SEBEB İLGIÇLERİ.

913. Sebep «cause» ilgiçleri şunlardır:

1° *doğayı* «à cause de» *doğ-a-mak* (mk. § 849, 2°) etrafını çevirmek, sarmak «envelopper, tourner autour», mastarından ki bu *doğayı* kelimesinin kullanılışı gittikçe azalmaktadır).

Ml. : بوندن طولای *bun-dan dolayı* «à cause de cela»;
 ر کلهدن طولای *bir kelime-den dolayı* «à cause d'un mot, pour
 un seul mot».

Bu edat... vesilesiyle,... hakkında «à propos de..., relativemet à...,
 au sujet de...» mânalarını da verir (mk. § 884).

Ml. : سزدن طولای بعضی شیلر صورديلر *siz-den dolayı bazı şeyler sor-du-*
lar (A.U.E) «on a demandé certaines choses à votre sujet».

2° اوتور اوتور *ötürü* (A.U.E) «à cause de» (eskimiştir).

Ml. : يلدريم بر سهلجه سوچدن اوتري نيجه كشيلىر هلاك ايدودي *Yıldırım bir sehilce suç-dan*
ötürü niçe kişi-ler-i helâk id-er-di (A.U.E) «(le sultan) Yıldırım (Bajazet)
 faisait périr plusieurs personnes pour une faute légère» (Rouen, 1493 yazma-
 ları yap. 21 V°).

Bu edat daha eskiden ikinci hecesinde vokal olmadan *ötrü* [1] suretinde söylenirdi:
 اندن اوترو *an-dan ötrü* (A.U.E) (1426 yılı yazmaları, yap. 10 ve 58).

Mk. şark türkçesinde *udru, utru* [2] «en face» (mk. § 139).

3° ناشی * *nāşī* «à cause de...»;

Bu edat aslından neşet eden, çıkan «provenant, résultant» mânası-
 nda arapça bir fer'i fiil «participe» dir. Yine mk. § 1433 ve § 1431
-den nāşī.

4. MEF'ULÜN-'ANH YEDİŞLEYEN DOĞRULUŞ İLGIÇLERİ.

914. Şimdiki Osmanlıca'da doğruluş «direction» ilgiçleri umumiyetle
 mef'ulün ileyh alırlar, fakat eski Osmanlıca'da öteki türk lehçelerinde
 bir takım doğruluş ilgiçleri mef'ulün anı yedişlerler; o zaman doğruluş
 veya yöneliş «orientation» fikri *her hangi bir noktadan geçiş* fikrinden
 alınmış olur ki, *her hangi bir noktadan geçiş de* mef'ulün anı ile ifade
 edilir.

يک

یک، یا، یا، یا (ve Çağatayca'da) *yaña* imlâleriyle görülen (ve Meninski tara-
 fından *a* ve *e* arası bir ses işareti olan *æ* ile *yæna* suretinde bir telâffuzla gösterilen)

[1, 2] Müellif bunun yanında şüpheli olarak (veya *utru?*) diyor ki, biz buna tarafdar
 değiliz. Öyle görünüyor ki müellif, daha aşağıdaki *utru, adru* kelimelerinin tesiriyle buna
 bu şüpheli okunuşu vermiş bulunmaktadır.

Fikrimizce asıl *ötürü* olan ve birinci ü sü düşmüş olarak *öt(ü)rü* de söylenilmiş bu-
 lunan bu kelime, *öt-ür-ü* suretinde *ötürmek* mastarından bir haliye sıygasıdır ki (Çğ.
 lûgati) *geçirerek, tesir ederek* demek olup sebep mânası bundan doğmuş olmalıdır.

*utru, adru*ya gelince, bu «karşı, zıddına, aleyhine» mânasına başka bir katmaç
 dır. Bk. D. L. T. I, 65 ve muhtelif yerler. Mk. *utruşanmak, utrunmak, utruşmak*. A.U.E

kelime, mef'ulün anı yedişleyen bir doğruluş edatı olarak eski Osmanlıca'da şu mâna-
larla kullanılırdı:

1° ... tarafına, ...e doğru «vers...», du côté de...»;

Ml. : یونم قبله دن یکا دوندورلر yön-âm kible-den yañ-a dön-dür-e-ler «qu'ils tournent
ma face du côté de la Mecque» (Ris. B., s. 59);
سکره قبله دن یکا سن قازملر soñra kible-den yañ-a sin [1] kaz-a-lar (A.U.E) «en-
suite qu'ils creusent le côté du tombeau qui est vers la Mecque» (bu [yaña]
tabiri ardınca izafet lâhikası gelmiştir; mk. § 873, İhtar) [Aynı eser, s. 61];
اشتماک لکوی بندن یکا طوت eşit-mek-liğ-ün-i ben-den yañ-a tut (A.U.E) «écoute-
moi» (beni dinle), keli. keli. : «tourne vers moi ton ouïe» (1426 yılı yazma-
ları, yap. 84).

Bu takdirde edat çoğu zaman eskimsek -din şeklini alıyordu:

Ml. : ایچ یوز-ü cennet-din yañ-a tiş yüz-ü tamu-
din yañ-a (A.U.E) «sa face intérieure tournée vers le paradis, sa face exté-
rieure vers l'enfer» (Aynı eser, yap. 40 V°);
حصاری ویرمسز اما بزدن یکا اولمسز و بزه کوز قولاق توتاسز Hisar-ı vîr-e-siz emmâ biz-
din yañ-a ol-a-sız ve biz-e g'öz kuşak tut-a-sız (A.U.E) «remettez - lui la
citadelle, mais restez nos partisans» [2] (Rouen, 1493 yazmaları, yap. 42).

2° ... bakımından, ... bakınca, ... yüzünden, ... cihetinden «au point de vue de,
quant à...» (-ca nın mânadaşı).

Bu kavramıyla yaña kelimesinin kullanılışı çok daha uzun müddet devam etmiştir.

Ml. : ییجهکدن یانه صیقندیمز یوغیدی yi-yecek-den yañ-a sıq-ın-tı-mız yoğ-idi (A.U.E)
«nous ne manquions de rien, quant à la nourriture»;
تریبه دن یانه ناملدر؟ terbiye-den yañ-a 'nasıl-dir (A.U.E) «comment est - il au
point de vue de l'éducation?»;
yazı-dan yañ-a pek g'ert-dir (A.U.E) «il est très en retard,
pour l'écriture» (Sami Bey'in Kâm. Türkî sinden çekilmiş misaller);

Her bir taraf-dan yañ-a sağ-La-m «sain à tous égards de partout» (Μελας'ın
Τεροουίσηç inde Karaman Türkçesi tercümesi s. 87).

yañ-a kelimesi aşağıki misallerin de delâlet ettikleri üzere, yan «côté» mânasında
eski bir isim (aləm) idi.

[1] Bizce (kabir) mânasında olan bu sin kelimesini müellif yañ-a kelimesinden son-
ra gelmiş gaibe izafet zamiri si-n manasıyla okuyarak o yolda tercüme etmiş bulunuyor.
Fikrimizce Fransızca tercüme şöyle olmalıydı:

«ensuite qu'ils creusent un tombeau du côté de la Mecque» A.U.E

[2] İbaredeki (bizden yana olasız) cümlesini müellif Fransızca'ya (bize taraftar
kalınız) mânasıyla «restez nos partisans» suretinde çevirmekle iktifa ederek (ve bize göz
kulak tutasız) cümlesinde susa kalıyor. Bizce bütün bunlar şöyle olmalı idi:

«tournez-vous du côté de nous et attendez nos instructions, (keli. keli. : jetez les
yeux sur nous, et prêtez - nous l'oreille) A.U.E

[3] Yukarıdan beri gelen arap harfli kelimelerden bir takımı harekelidir, A.U.E

گ'ل سنی بر یکا الیم گیدیم *g'el sen-i bir yañ-a aḷ-a-lım g'id-e-lim* (A.U.E) «viens, nous t'emmènerons quelque part» (keli, keli. : «d'un côté» [Rouen, 1493 yazmaları, 1493, yap. 28] [1];

داهی بر یکا دنیا یونی *daḥi bir yañ-a dōn-me-ye yōn-i* (A.U.E) «sa face ne se tournera pas d'un autre (daḥi bir) côté» (1426 yılı yazmaları, yap. 4 V°) [2];

کافر بو یکادن یوریر *kāfir bu yañ-a-dan yorı-b* (A.U.E) les infidèle marchèrent de ce côté...» (Rouen, şark yazmaları, 19, yap. 48);

هر یکادن یوردی *her yañ-a-dan yor-di* (A.U.E) «ils s'avancèrent de tous côtés» (*Aynı eser*, yap. 9);

اول یکا بو یکا کزوب *ol, yañ-a bu yañ-a g'ez-üb* «se promenant de ci de là» (*Kırk Vezir*).

یک *bu yañ-a* tabiri: Bu tarafa, buraya «ci, de ce côté - ci» mânasını veren bir katmaç (zarf) olarak çoğu zaman sade bir fail değişikliğini haber verir pekleştirilmiş «explétif» bir mânada kullanılırdı.

Ml. : *bir-az vakt akıldırکه اونه سن براسین سپر ایدرردی بو یکا کافرلر مسلمانلری شهره قویب... öte-sin beri-sin seyr id-er-ler-di bu yañ-a kāfir-ler müslüman-ḷar-ı şehr-e koy-ub...* (A.U.E) «ils perdirent du temps à se promener de part et d'autre; quant aux infidèles, laissant les musulmans dans la ville...» (Rouen, 1493 yazmaları, yap. 74);

ایمدی گ'ل-دی-ک بو یکا یاڭو لاین کسایسین-ا *imdi g'el-di-k bu yañ-a Yanḡo la'in kūsasın-a* (A.U.E) «or, nous arrivons à l'histoire de Yango, le maudit (empereur légendaire de Byzance)» [*Aynı eser*, yap. 51 V°] [4].

915. *yaña* alem ismi yine yan, yüz «côté, face» mânasını veren şöyle bir alay başka kelimeye yaklaştırılrsa gerektir:

yañ (bk. *yañ-lıḡ*, § 890, 5°; mk. osm. *yañ-sı*, § 890, 1° b);

yan «côté, flanc»;

yaḡ (şark lehçeleri) yan, yaka «côté, rive» (bk. § 74; mk. osm. *yaḡ-ın*, *yaḡ-laş-maḡ*);

yaḡ, yaḡ-lıḡ (*yañ-lıḡ* yerine, Pavet de Courteille);

yaḡa yan, kıyı, derbend «côté, rive, col»;

yañaḡ «joue, pommette»;

yñaḡ yan, yön, aslı cihet «côté, direction, point cardinal»: (*dört yñaḡdaki tñrilär dört yöndeki tanrılar* (A.U.E) «les dieux qui se trouvent aux quatre points cardinaux», F. K. W. MÖLLER, *Uigurica* s. 30).

[1, 2, 3] *yañ-a* kelimesi (aslı: *yañ-ḡaḡ* olup sondaki ḡ düşümüyle) yan, taraf mânasında olmakla beraber, bu misallerde *yañ-a* (yani *yañ* + mefulün ileyb) mânasıyla görünüyor. *ki* kelimesinin eski mânasını, en ziyade mefulün ileyhe elverişli olmayan yerlerde görülmekte olup, elverişli olanlarında bu, iltibaslı bir durumda kalıyor. A.U.E

[4] Mk. Çin Türkistanı Türkçesinde:

uyan buyan ötkän adäm-lar o yan-a bu yan-n geçen adamlar (A.U.E) les gens qui passent de ci de là» ve Pet. archéologie Cemiyeti Mémoire'ları VIII, s. 229.

Mk. اول طرفکه بول طرفکه *ol taraf-ke? buḡ taraf-ke? öt-üb* «passant de ce côté-ci, de ce côté-là» (A.U.E) GRECARD, *J. As.*, 1899, s. 331.

Mk. *qayan* nerede (A.U.E) «où» Çaḡ. § 83. J. D.

Bu son kelime *yaña* nın bulunduğu aynı şartlar üzere mef'ulü anı yedişleyen bir ilgiç olarak kullanılırdı:

kün-ün yañağ güneşden (-cenub-dan) yana (A.U.E) «du côté du soleil (= du Sud)» [Aynı eser, 54].

Run harfli kitabelerde *yn* yazılışı ve buna tamamiyle benzer bir yapılamaya rastlanmaktadır (ki bunu Radloff $\frac{yān}{yan}$ suretinde okuyor: *br-dñ-yn* = Radloff: *ber-dan-yān* veya *ber-dñ-gān* [1] «du côté du Sud», *ōñ-dñ-yn* [2] «du côté de l'Est» *yır-dñ-ta-yn* [3] Radloff: *yıra-dan-ta-yan* «du côté de l'Ouest» (Nalaikha kitabesi, I, 11).

Şu aşağıdaki ardeci sınıftan kelimeler aynı aileye mensup görünüyorlar (§ 139): *yōn* veya *yūn* [4] (§ 38, İhtar, 2) «yüz, yan «face, côté». Mk. ilgiçlik tabirler, § 953:

çēne veya *eñe* veya *eñek* (Türk - Tatar dillerinde ç×y keşiklenimi sık sık olur) «çene «menton»;

Mk. *iyäk* (şark türkçesi) çene (buradaki *y* nin kayboluşu hakkında bk. § 83 *y* × *n* becayişi hakkında, bk. § 74; Mk. *süyäk* × *süñäk* hemik «os»). Mk. PAVET DE COURTEILLE, *Journal asiatique*; 1882, s. 278

Div. L. T. (III, s, 272) Oğuz lehçesinde kıyı, kenar, yan «rive, côté» mânasında bir *yaña* kelimesi veriyor ki, bu da bu kelimenin Osmanlıca *yağa* ile akraba olduğunu açıktan açığa gösteriyor. Aynı eserde (III, s, 278) yan «côté» (چانب كل شئ) mânasında iki *a* vokalli *yañağ* kelimesi verilmektedir. Bu kelimenin söylenişi, Müller tarafından *yñağ* diye verildiğinden daha ziyade Osmanlıca'nın yanak «joue» mânasındaki *yañağ* kelimesine yaklaşıyor.

Yine mk. Altayca'da *yağ* veya *nağı* (ki bunlarda *yañağ* «joue» yanında kullanılmaktadır).

Yine *yağ* kelimesi münasebetiyle bk. § 953, zeyil.

eñek ve *çēne* kelimeleri arasındaki akrabalık evvelce Schott tarafından (s. 53 vs Über das Altaische, vs. de) gösterilmiş bulunuyor.

Uranhaca'da *yañağ* veya *çağ* derler. Kazan Türklerince ve Kırgızca'da ise buna *cañağ*; Yakutçada da *siñar* denilir.

İHTAR. I — Eski Osmanlıca'da *yaña* kelimesi, *yañ* kelimesinin *ça* mef'ulü ileyih alâmetlisi ile karıştırılmıştır: *yañ-a* < *yañ-ga* < *yañ-ça*.

Ml. : *her қаңқи yañ-a yōn-ūñ-üz yōn-ūl-ūr-sū* (A.U.E) «de quel (que) côté que se tourne votre face» (1426 yılı yazmaları, yap. 134); *دۆرت ياڭا مۇنادى قىلار* *dört yaña münādī kol-da-lar* (A.U.E) dört tarafına dellâl (salup) aradılar «on envoya des héros [5] de tous côtés» (Rouen, 1493 yazmaları, yap. 56 V° ve yap. 49).

[1] Belki *beri-din yan* beriden (cenuptan) yan (a). A.U.E

[2] Belki *ōñ-din yan* önden (şarktan) yan (a). A.U.E

[3] Belki *yıra-dan-ta yan* ıraktan (garp) ta(ki) yan(a). A.U.E

[4] Müellifin *yūn* okuyuşu bizce şüphelidir. A.U.E

[5] Müellif bu cümlede *münadi* «crieur publique» karşılığı olarak Fransızca'da *héros* (kahraman) kelimesini kullanmış görünüyorsa da, bu bir tertip yanlışlığı olsa gerek: *héraut* olacak.

Mk. Mef'ulün bihli aynı ifadeyi (*Aynı es-r, yap. V° 36*):

دورت یان یقه نوزه یورسه یه کلدی *dört yañ-ın yığ-a boz-a Bursa-ya g'el-di* (A.U.E) «saccageant tout [keli. keli.: «ses quatre côtés» (A.U.E)] ile vint à Brousse».

Azercede de böyledir:

بو یانا دن *bu yañ-a dōn* (A.U.E) (FETH. AH. *Komed. s. 187*);

اورادن او یانه یالقولز کیده بلورسن می *or-dan o yan-a yağ-uz gid-e-bil-ür-sin mi* (A.U.E) «peux-tu aller seul d'ici là-bas?» (s. 188).

Mk. MELIORANSKI, *Art. Fil. s. 063*.

Bu karıştırılışın var olduğu şu cihetten açıkça sabit oluyor ki, Osmanlıca'da *yaña* kelimesi yerine arapça bir muadili olan طرف *taraf* kelimesi konulmak istenilerek mef'ulün ileyh edatiyle طرفه *taraf-a* suretinde kullanılmıştır.

Bundan çıkan netice de şu oluyor ki, *taraf-a* kelimesi de mef'ulün anı yedişleyen bir ilgiç sayılabilir:

Ml.: *ben-den taraf-a sañ-a helâl ol-sun* «je te l'abandonne» (RADLOFF, *Prob. [Kunos], s. 404, l. 3*).

Mk. *ben-den taraf-a* «de ma part, de mon côté, près de moi» VIGUIER, s. 202);

kapu-dan taraf-a bak-arak «regardant du côté de la porte» MEHEMET FOUAD, *Ahzi- Sâr, s. 163*);

o siz-den taraf-a çık-ıyor «il est votre partisan» (Samî Bey, *taraf* kelimesinin aşığı).

İHTAR. 2. — Uygurca metinlerde yine mef'ulün anı yedişleyen doğruluş «direction» ilgici *sınar* kelimesi bulunuyor ki bu, *yaña, yañağ* kelimelerinin mânadaşdır (bk. § 906, zeyil sonlarında:

tört-tin (veya: *dört-din*) *sınar* (gökün) dört yanında (A.U.E) «dans les quatre directions (du ciel)»;

ağka-tın (veya: *ağka-dın*) *sınar* her yandan? (A.U.E) «de tous côtés» RADLOFF, *Petersb. Akademisi Büll. 15 şubat 1910, s. 220*). Mk. *Uigurica, II, s. 29, l. 21*.

Mk. Rubgouzi, Londra yazmaları, yap. 6.:

باشی طائف سنکار ازاق مک سنکار *baş-ı Ta'if sığar azak-ı Mekke sığar* (A.U.E) «sa tête (étnit - tournée) du côté de Taïf, ses pieds du côté de la Mecque» (Mutlak «mücerret» haletle).

5. AYRIKSILIK İLGİÇLERİ.

916. Osmanlıca'da en çok kullanılan ayrıksılık «exception» ilgiçleri şunlardır:

باشقا [1] ve ماعدًا* mādā (= mā'adā: o şey ki hadden aşar

[1] Sondaki *ğ* düşmüş olup, bunun aslı *baş-ğakğ* (bağlı başına, müstakil) veya *baş-ğakğ* (boş kalmış olan, serâzat, mutlak) olacak.

baş-ğakğ kelimesi Bulgaristan Türkleri arasında (müstakil) mânasiyle *baş-da-ğ* ve Rumeli Türkleri arasında ise, *baş-la-ğ* suretlerinde kullanılır: *Başına baş-lağ kıçına buy-ruk* derler. Bu bakımdan meselâ *bundan başqa* tabiri asıl mânasiyle *bundan müstakil* (olarak) demektir. A.U.E

«ce qui dépasse» ve غيرى *gayrı*, فضله *fazla* (asıl mânası: artık «surplus»). Bütün bunlar ayrıksı, müstesna «excepté», illâ «sauf», bir tarafa dursun, bir taraf «à part», hâriç «hormis» mânalarını verirler.

Ml.: (ماعداء، غيرى، فضله) *bun-dan başka (mādā, gayrı, fazla)* «à part cela, en outre».

Anadolu'da ماعدا *māda* kelimesi bazan ye -lenimli «mouillé» bir *d* ile *mad'a*, *mad-ya* [1] gibi söylenir.

Bu edatlarla yapılmış ilgiçlik tabirler için bk. 1468.

başka kelimesinin de ait olduğu diğer «autre» mânasındaki Türkçe kelimelerin bahsi 343 ünce bendde geçmiştir.

IV. HEM İLGIÇ, HEM SONUÇ OLAN «-CE.

917. Türk gramercileri halet sonuçları «désinences casuelles» ile ilgiçleri birbirinden ayırdetmezler. Onlarca berikiler de ötekiler de alelade edatlardır. (*edāt** arapça ki cem'i *edevāt*).

Fakat vaktiyle dilde asıl mânasıyla insıraf «déclinaison» yok idiye bile, dilin bugünkü halinde bu vardır. Meselâ *den* lâhikası ilk halinde hususi bir ilgiç olmuşsa bile bugün mef'ulün anı alâmetinden başka bir şey değildir.

Halet sonuçlarını vasıflayan ve onları ilgiçlerden ayırdeden şey, gaibe izafet lâhikasını almış bir isme veya bir takım zamirlere (bk. § 254) katıldıkları zaman zamir *n* si denilen bir konsonu kendilerinde geliştirmek gibi bir istidatta olmalarıdır:

Bununla beraber bu iki vazifeden her ikisinin de menzili üzerinde duran bir lâhika vardır ki bu bakımdan biz buna *ilgiç — sonuç* «post-position - désinence» adını veriyoruz.

Bu, icap ettiği zaman halet sonuçları gibi kendisinde bir zamir *n* si geliştirir ve görelik (nisbet) «relatif» haleti alâmeti olarak sayılabilir (§ 243), fakat insırafın çerçevesi içine giremeyecek kullanışları da kendinde taşır.

[1] Bk. Léon Mélas'ın μεροσλήθης Türkçe tercümesi, Atina 1867. (Türkçe konuşan Karamanlı Rumlar için Yunan harfleriyle): ματσά s. 55, μαατιά s. 52. Bu metinlerde yelenim «mouillure» bazan t bazan s ile gösterilmektedir. Mk. Aynı eser Χάλια, s. 48 ve Χάλαα, s. 47 = ἡλᾶ *hālā*; αλιὰτ ve αλεὰτ *ālāt* = ἄλᾶ «instruments». Mk. Hindoğlu nakil yazısıyla: *aléat* = ἄλᾶ ve *aléaka* «ἄλᾶ» *alāka* «appartenance» yerine.

Mk. Ermenice nakil yazısıyla damaklaşık o (= ö) ki (Fransızca'nın *œil* kelimesindeki *œ* nin aksı olarak) *eo* suratında yazılmıştır: *εὖορ k'ör* «aveugle» D.J.

Div. L. T. (III. s. 156) da *-ce* edatının eskiden *gibi* kelimesindeki aynı salâhiyetle zamirlerde muzafunileyh (aidiyet: génitif) haletini yedişleyen bir kıyaslık (teşbih) ilgici olduğunu gösteriyor (Mk. § 874).

هذا كمثل ذلك *bu an-in-ca bu on-un gibi*(dir) «c'est comme celà» (A.U.E.)

Küçüksenim «diminutif» olarak kullanılan *-cek* lâhikasının ifade edebildiği mâna menevişleri hakkında bk. VIGULER, s. 220 ve 221.

İHTAR. — Eski Osmanlıca'da bu hususiliği gösteren yalnız *-ce* lâhikası değildi. *siz* ilgici de halet sonucu olmak derecesine gelmiş ise de, bu oluşma XVI inci asırda durmuştur (bk. § 881, İhtar).

Diğer taraftan, öteki Türk dillerinde olduğu gibi, eski Osmanlıca'nın da *-leyin* (*-cileyin*) ve *-ce* suretlerinde sonuçları olan bir kıyaslık (*teşbih*) haleti «cas comparatif» vardı. Bu halet *-leyin* sonucunun kullanılışından çıkmış olması (bk. bu edat hakkında § 890, 3°) ve *-ce* nin de artık bir kıyas (teşbih) değil, bundan daha mübhem bir münasebet bildirmesi cihetinden artık yaşamıyor ve işte bu yüzden biz bunun hakkında *nisbet* «gürelük» haleti «cas relatif» tabirini kabul ettik ki, buna (kıyas ve nisbet haleti «cas comparatif - relatif» de denilebilir. *tek* edatı (§ 889) Çağatoyca'da kıyas (teşbih) haleti sonucu olarak kullanılmıştır.

918. *-ce* lâhikasının etimolojisi *-ce* lâhikası umumiyetle miktar, zaman miktarı, zaman, devir» mânalarını veren [1] çağ kelimesinden gelir:

اون چاقق *on. çak-ıık* (A.U.E.) veya اون مرتبلك *on mertebe-lik* on misillik (A.U.E.) «décuple» (G. D. s. 123);

اول چاغدا *oı çag-da* (A.U.E.) (NEVAİ, M. A. s. 45);

اخشام چاغی کلون *ahşam çag-ı g'el-ün* (A.U.E.) «venez le soir» (FETH. AĞ., s. 172).

[1] Osmanlıca'da *çak* < çağ suretinde ses oluşumu «évolution phonétique» muntazaman olur. Mk. şark Türkçesinde < oçag Osmanlıca'da *ocağ* «foyer», *cağ* < ca oluşunda sondaki boğazlı *ğ* nin kaybolmasına gelince: bu daha evvelce (VIII inci asırda) Orkhon kitabelerinde görülmüş bir şeydir. Bu etimoloji yine daha önce Böhlingh tarafından verilmiştir.

çag kelimesi de daha çok eski bir *çañ* kelimesinden ibarettir ki, muhtelif lehçelerde izleri (mk. Kırgızca: *şan*) bulunan *-çañ* lâhikası da bunu gösterir. Boudagof *çañ* kelimesini *çağ* ın mânadaşı olarak veriyor. Mk. § 1343, Haşiyeye 3.

Mk. Azerce'de *-can* ve Çuvaşça'da (vokal ahengi bakımından değişmez olan) *çen*'ki, bunlar *-cek* in mânadaşları (§ 905) olup ... e kadar «jusqu'à» mânasiyle ve mefulün ileyh almış olarak sınırlayışlı edatlar halinde kullanılmışlardır. Bk. DOBROLIOUBOF-ZOLOTNITSKI, 13.

Yine mk. Tarançı lehçesinde *bir nâçân* ki Osmanlıca'da *bir neçe* «plusieurs» nin mânadaşıdır :

bir nâçân kün yol yürdi bir neçe gün (birçok günler) yol yürdü (A.U.E.) «il marcha pendant plusieurs jours».

bir nâçân çoñ bağlärni grydi bir neçe büyük beyleri topladı (A.U.E.) «il réunit plusieurs grands princes RADLOFF, *Prob.*, VI [tarantchi], s. 81). J. D.

Şekilleri. — Bu lâhika [1] şu şekillerde görünmektedir:

Osmanlıca'da: $\frac{-ce}{-ca}$, $\frac{-cek}{-cak}$; Şark Türkçesinde: $\frac{-ce}{-ca}$, $\frac{-cek}{-cak}$; Kırgızca'da: $\frac{-se}{-sa}$.

Yine bu, Çağataycada'ki şu mürekkep ilgile sıkı sıkıya bağlıdır: *çag-ıg, çak-ıık* ki, bu da *-çelt (-çalt)* manzarasında (suretinde) bir lâhika olmuştur.

Bazan $\frac{-cik}{-cık}$, $\frac{-çik (çük)}{-çık}$ ve hattâ öyle görünüyor ki $\frac{-çi}{-çi}$ suretlerinde arıklaşmış bulunur. bk. § 509;

[1] (Müstakil) olan *çak* edatını da ihtimal aynı asla bağlamak yerinde olur ki, bu şöyle kullanılmaktadır:

1° *Tahmin ve takrip «approximation» katmaç (zarf)* ı (Şark Türkçesinde: hemen hemen «à peine», şöyle böyle, aşağı yukarı «un peu» mânalarıyle):

Ml.: چاق (اوق) تری *çak (ok) tiri* hemen hemen diri (A.U.E) «à peine vivant»;

چاق چاق *çak çak* «hemen hemen (A.U.E) «à peine» (G. D. s. 661);

Bu edat kıyaslık «comparatif» le beraber bulunabilir.

Ml.: اول اندان چاق بيوك *ol an-dan çak büyü-k* o ondan hemen daha büyük (A.U.E) «celui là est un peu plus grand que celui-ci» (G. G. s. 32);

چاق غينه كاتراك *çak-gına g'en-rāk* hemencecik daha geniş (A.U.E) «un tout petit peu plus grand (vaste: A.U.E), (G. D. s. 22).

-ce(k) lâhikasının küçültümlük «diminutif» (§ 509) diye kullanılışını şüphesiz ki (*çak* taki: A.U.E) bu kavrama yaklaştırmak gerektir [*].

2° Pekleştirimeci «corroboratif» *katmaç (zarf)* ki, bir şeyin bir yerin veya zamanın bildirilişini pekiştirmeğe veya kesinlemeğe yarar. Bugün yerini *ta* (§ 441) ya bırakmış olan bu edat Bulgarca ve Sırpça'ya geçmiştir. Eski Osmanlıca'dan birkaç örnek:

Ml.: چاق اشاغه-سند *çay-ın çak aşağı-sın-da* (A.U.E) «tout au bas du fleuve» (DIETERICI, *Chrest.*, s. 36);

اڭاجك چاق دوروسته (طوروسته) *ağaç-ın çak doru-sun-a* (A.U.E) «jusqu'au sommet de l'arbre» (Rouen, No. 1493 yazmaları, yap. 22);

ياك اورتا تری چاق اوق چيقان موضعیدر *yay-ın orta yer-i ki çak ok çık-an mevzi-i-dir* (A.U.E) le milieu de l'are, c'est-à-dire l'endroit précis d'où part la flèche» (Kamus tercümesi. I, 680).

Mk. *Div. L. T.* (1073 yılında), s. 279 a göre:

چاق اول اتی تنق *çak ol at-ı tut-gil* (A.U.E) «attrape ce cheval que voilà!»;

چاق امچا-نی ارغل *çak amca-nı ur-gil* (A.U.E) «tire en plein dans le but!»

Giese (s. 54 haşiyeye) e göre: Anadolu'da *çek* te denir:

böle alacânı bissemidim çek giderdim Mısıra? böyle olacağını bilseydim çak giderdim Mısıra (A.U.E) «si je l'avais su, je serais allé droit en Egypte».

Mk. § 930 *sonlarında* J. D.

[*] Müellif bu ifadesiyle, küçültüm bildiren *-cak* ın, bu ibaredeki *çak* kullanışından doğduğunu anlatmak istiyor.

Halbuki burada küçültüm mânası «hemen» demek olan *çak* ta değil, onun ardınca gelen Türkçenin eski tasvir edatı olan *gına (gine)* dedir. Bu itibarla küçültüm mânasının *hemen* mânasındaki bu *çak* la ilgisi olmasa gerek. Eski Türkçenin küçültüm lâhikası olan *-k(g)ına (-k(g)ine)*, lehçemizde yoktur. Yalnız (çok zayıf, korada) mânasında kullandığımız *kağnem* sıfatında gizlenmiş bulunuyor.

kağ-(ki)ne-m [ahenkiz] = kadit-ciğ-in A.U.E

Mk. Şark Türkçesinde *nāçük* (*Tezk. Evl. ve N. M.*), *Nevai*'deki *نَاصِح* nasıl «comment?», ve *bu çikli* ki, *bu çaklı* bu kadar «tant» yerindedir; *neçik* *نَچِک* Bibl. nat. yazmaları, F. Arm. 194, yap. 13 V°, 56, 57 V°);

Yine mk. *تیکینچی* *tikin-çi* (A.U.E) (§ 904) -*ci*-*legin* lâhikası (§ 890, 4°, s. 598), ve Kırgızca küçültüm edatı -*şi*(-*çi*).

Netice itibariyle bu lâhika şöyle bir saymaca yazışla gösterilebilir: -*çañ* (mk. § 156, zeyil).

Vargulanışa dair ihtar. — Osmanlıca'da bu lâhika boğazlı konsonu ile olduğu zaman daima vurguludur: -*ce*^o*k*, *ci*^o*k* [1].

-*ce* şekliyle bulunduğu zaman (*ni*^o*ce* kelimesi müstesna) sonu vokalle biten kelimeler (sonun) daki ses vurgusunu kendisine alır: *ma'nā-cā*, *zerre-cē* gibi, ve sonu konsonla biten kelimedenden sonra kendisi vurgusuz kalır, *tarih-ce* gibi, [2] Mk. § 192.

Kullanılışı. — -*ce* (-*cek*, vs.) şöyle kullanılır:

a. Şark Türkçesinde asıl türeme lâhikası olarak: *arık-çak* hasat «moisson», *biçan-çak* ot biçiş «fenaison» (G.) ki, bunlar belki *arık çağı*, *biçiş çağı* yerindedir. [3]

Osmanlıca'daki *kol-çak* «brassière», *el-çek* eldiven «gant» (Karaman lehçesi, I, s. 54) kelimelerine gelince, bunlar küçültümlük «diminutif» olarak sayılabilir (§ 509).

b. Küçültümlük olarak, ki 509 ve aşağısı bendlerde bahsedilmiştir.

c. Bir takım fiil lâhikalarının teşkilci unsuru olarak (bk. § 368, *sonlarında*, s. 567).

d. İlgiç - sonuç «postposition - désinence» olarak, ki ilerideki bendlerde bahsedilecektir.

İlgiç - sonuç vazifesini gören -*ce*, şöyle kullanılmaktadır:

1° Mikdarca kıyaslık ilgici ve (neticeleniş yoluyla) sınırlanış ilgiç olarak;

2° Vasıfça kıyaslık ilgici olarak;

3° Mutabıklık (uyarlık) fikri bildiren bir ilgiç olarak;

4° Nisbet (görelilik) haleti sonucu olarak.

[1] Bu küçültüm lâhikaları kelime sonunda olduğu zaman, diğer lâhikalarda olduğu üzere, vurguyu kendisine alır, ve kendisinden sonra başka bir lâhika geldiği zaman, yine öteki lâhikalarla da olduğu üzere vurguyu sona gelene bırakır. Bu takdirde umumî olan bu vurgulama kaidesinden -*çek* -*çık* de nasibini almış olduğuna göre, burada müellifin bunu ayrı bir hususilik diye haşiyelemesi yerinde olmasa gerek. A.U.E

[2] Müellifin verdiği bu kaide ve buna getirdiği misaller fikrimizce doğru görünmüyor, şöyle olsa gerek:

-*ce* şekli olduğu zaman katıldığı kelimenin sonu ister vokalli ister konsonlu olsun vurgu o son hecedeki vokale gider ve -*ce* vurgusuz kalır:

Ma'nā^o-ca, *zerre^o-ce*, *ni^oce*, *tari^oh-çe*, *be^on-ce*, *fikri^om-ce*, *insa^on-ca* vs. (A.U.E).

[3] Bunlar hakikaten eski türkçenin bir başka türlü izafet tarzıdır. Nitekim lehçemizdeki «*Zerdâli oluk*, «*Çimen tepe*» vs. gibi terkipler de, bu türlü teşekküllerden kalmadır. A.U.E

919. — 1° *Mikdarca kıyaslık ilgici*. -ce (eski kıyaslık haleti) [1]-
Bu kavram doğrudan doğruya çağ yani mikdar «quantité» kelimesin-
den türemektedir.

Bu takdirde -ce, mikdar, sayı veya müddet fikri bildiren isimlere
katılır ve *kadar* (§ 891) kelimesinin mânadaşı olur ki, esasen yerini git-
tikçe buna bırakmaktadır.

Şimdiki Osmanlıca'da bu lâhikanın söylediğimiz bu kavramda olarak
hâlâ yaşamakta olduğu hasma kalıp tâbirlerden birkaç misal:

زره *zerre-ce* «autant qu'un atome» menfi cümlede: «pas le moins
du monde»;

یوز *yüz-ler-ce* «par centaines»;

بیکار *biñ-ler-ce* «par milliers»;

سنه *sene-ler-ce* «durant des années»;

عمری مدتی *öm-rü müddet-in-ce* «durant toute sa vie».

Şu aşağıdaki misaller, bu lâhikanın hâlâ pek canlı bulunduğu eski Osmanlıca'dan
alınmıştır:

دانه برنج [2] *dâne bir-in-ce tâkat* bir dane (boyu) kadar takat «si peu que ce
soit de force, de résistance» keli. keli: «autant qu'un grain» (*dâne birince*) [1426 yılı
yazmaları, yap. 30 V°];

مسلمانان اول کافر ای کی کندولرجه کوروردی *müslüman-lar oñ kâfir-ler-i iki k'endü-ler-ce*
(= kendilerinin iki misli kadar) *g'ör-ür-ler-di* (A.U.E) «les Musulmans croyaient que les
infidèles étaient deux fois plus nombreux qu'eux» (*Aynı eser*, yap. 161 V°);

سنة عدل يك بلاق عبادتدر [3] *sen-iñ 'adl-iñ bñ yıl-lık 'ibâdet-çe-dir* (A.U.E) «ton
esprit de justice vaut autant que 1,000 ans de pratiques religieuses» (Bibl. nat. yazmaları,
A.F.T. 87, yap. 17 V°);

اوله اقبولکی [4] یاریسنجه اوله *(kabri-m-iñ) derin-lüğ-i boy-un-ca oñ-a*
eñ-ni- lüğ-i [5] *yarı-sın-ca oñ-a* (A.U.E) «la profondeur (de ma tombe) devra être égale
à ma taille, et sa largeur à la moitié de celle-ci» (*Ris. B.*, 61);

[1] M. Radloff, bunun için «casus quantitativus» tabirini kullanıyor. J. D.

[2] *Dâne birince* teşkili Türkçe'nin bu yoldaki izafet terkipleri arasında kulağa
yabancı ve çivesizdir; hiç değilse *dâne-nin birince* olmalıydı. Fikrimizce bu *birince* kelimesi,
nesh olması lâzım gelen *یوز* veya *بیوز* *boy-un-ca* nun yanlış bir istinsahı veya öyle okunuşu
olsa gerek: *dâne boy-un-ca* = ilane boyu kadar «autant que le dimension d'un grain», A.U.E

[3, 4] *Arp* harfli olan bu kelimeler metiude harekelidir. A.U.E

[5] Aşlı *eñ-li-lüğ-ü*: *l>n* değişimli ki, bu değişim lehçemizde de durgun *n* den son-
ra gelen *l* lerde olur: *un-nan şeker* (=unla-n şeker); *yan-mış* (=yan-ış), vs. A.U.E